EL 30 DE GENER DE 1938, SANT FELIP NERI 1

El 30 de gener de 1938 Barcelona patí un dels bombardeigs aeris més intensos i sanguinaris de la guerra, en el marc d'un seguit d'atacs de represàlia damunt algunes de les capitals d'un bàndol i de l'altre. A les 8.55 hores i a les 11.25 hores dues formacions de sis avions Savoia S-79 de l'Aviazione Legionària italiana, amb base a Mallorca, bombardejaren el port i el centre de la ciutat, on llançaren 36 bombes de 250 kg i 24 de 20 kg. El darrer atac va sorprendre els equips de salvament en ple treball. El doble bombardeig va causar nombrosos estralls materials i humans. Un total de 87 edificis foren esfondrats o restaren malmesos als nou carrers i dues places afectades, així com l'estació del Morrot i la fàbrica de la Maquinista, al Poblenou.

L'atac va causar la mort de 216 persones, entre les quals hi havia un nombre elevat d'infants. És l'únic bombardeig contra la ciutat que provocà més morts que no pas ferits, contràriament al que era habitual. Aquell fatídic diumenge de gener de 1938, al temple de Sant Felip Neri hi havia un grup d'infants refugiats d'altres zones de l'Estat. En sentir les alarmes, molts s'amagaren al soterrani de l'església. Una de les bombes de 250 kg va caure a la plaça de Sant Felip Neri i va provocar l'esfondrament del soterrani de l'església. Hi van morir 42 persones; la majoria, infants. Els efectes de la metralla són encara visibles a la façana de l'església, i a la plaça s'ha col·locat una placa en record de les víctimes.

Façana de l'església de Sant Felip Neri amb els impactes de la metralla del bombardeig de 30 de gener de 1938 / *Josep Maria Contel*

Tasques de desenrunament després d'un bombardeig, 30 de gener de 1938 / *AFB*

ELS REFUGIS 2

Al llarg de la guerra els ciutadans de Barcelona van haver de fer front a la nova amenaça dels bombardeigs aeris, una estratègia militar que, per primera vegada en la història, s'aplicava amb nous mitjans i de manera perllongada. Per fer-hi front, les autoritats responsables i la població treballaren en la construcció de centenars de refugis que van salvar milers de vides. Molts d'aquests refugis que formaven part del sistema de defensa passiva romanen encara al subsòl de la ciutat.

En el que en el temps de la guerra era el terme municipal de Barcelona més Pla de Besòs (Sant Adrià), es poden visitar actualment tres refugis que han estat recuperats i oberts al púbic per mostrar la lluita per la supervivència davant els desastres de la guerra.

Refugi 307 del Poble-sec: va ser excavat gràcies al treball de molts veïns, disposa de tres entrades d'accés i té 200 metres de túnels, amb una alçada de 2,10 metres i una amplada que oscil·la entre 1,5 i 2 metres. S'hi poden observar les diverses estances: lavabos, font, infermeria, sala dels infants i llar de foc, entre d'altres.

Refugi de la plaça del Diamant, al barri de Gràcia: va ser construït per iniciativa dels veïns i s'hi podien allotjar unes 200 persones. A 12 metres sota terra hi ha una xarxa de túnels amb les parets i els sostres revestits de totxos. S'hi conserven un petit espai destinat a fer cures i els lavabos.

Refugi de la placeta Macià, a Sant Adrià de Besòs: va ser construït conjuntament per la brigada municipal i els veïns, i tenia capacitat per a un centenar de persones. De planta única i forma trapezoïdal, consta de dues galeries connectades entre si, amb dos accessos, un a cada extrem de la planta.

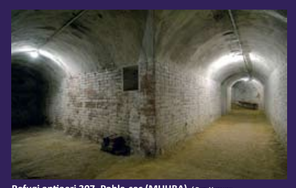

Refugi antiaeri 307, Poble-sec (MUHBA) / *Pep Herrero*

Refugi antiaeri de la plaça del Diamant a Gràcia / *Josep Maria Contel*

Refugi antiaeri de la plaça Macià a Sant Adrià de Besòs / *Jordi Vilalta*

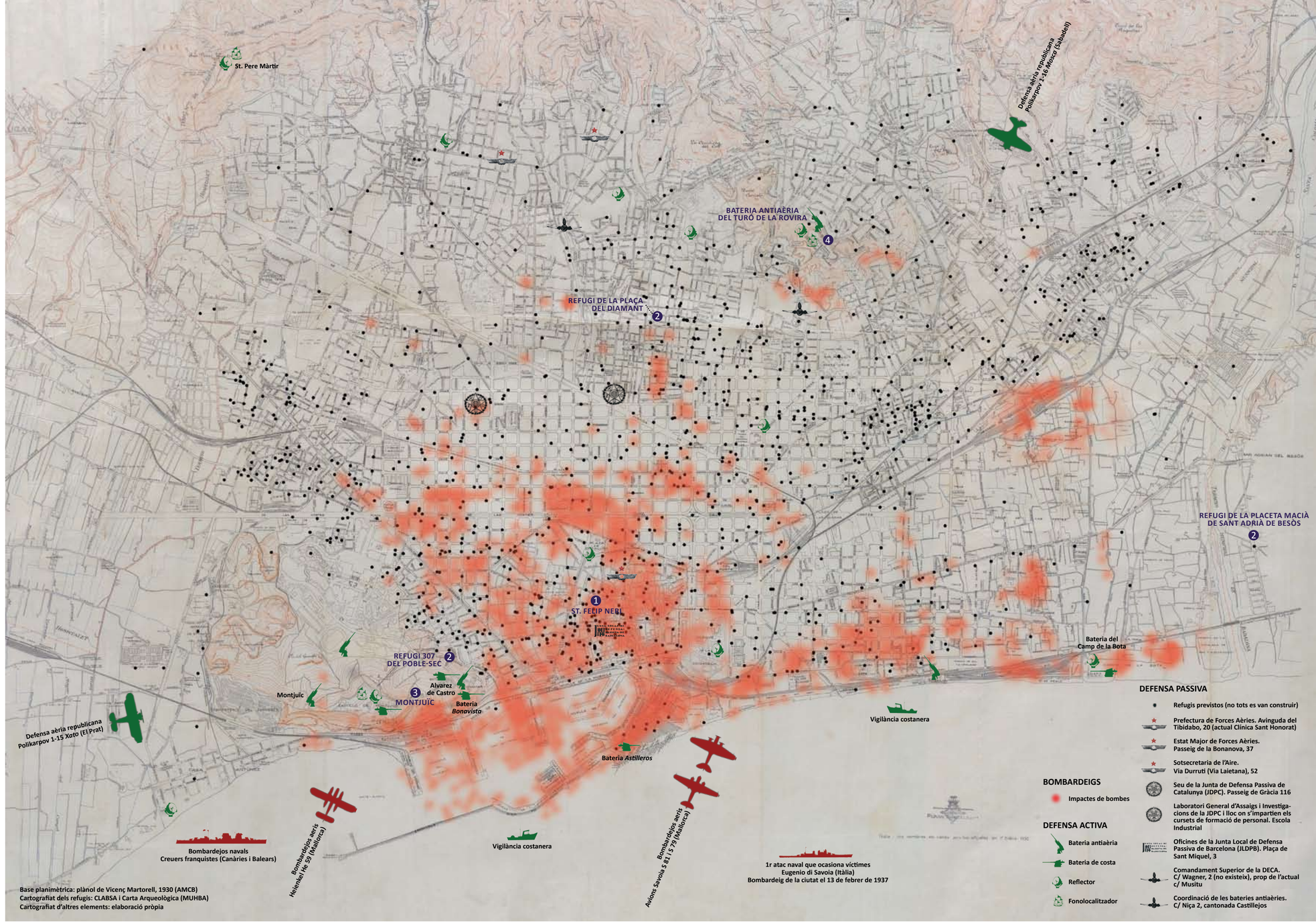

MONTJUÏC I L'ESTRATÈGIA DE DEFENSA 3

Montjuïc ha estat un dels punts estratègics de Barcelona i al seu cim s'han succeït diverses construccions al llarg del temps. Al segle XVII ja hi havia una fortalesa, tot i que el complex actual el van construir els enginyers militars borbònics el 1751. El castell adquirí un veritable valor estratègic amb el perfeccionament de l'artilleria i va assolir l'ús màxim entre el 1936 i el 1939, amb el dispositiu defensiu naval i antiaeri republicà.

Sempre present en els conflictes relacionats amb la defensa o l'atac de la ciutat, Montjuïc va ser l'àrea d'artilleria més densa durant la Guerra Civil. Disposà d'una bateria de costa a l'interior del recinte, que es complementava amb dues més de situades a la façana marítima. Al costat de la fortalesa es va situar una bateria antiaèria de canons de fabricació soviètica de 76,2 cm model 1931, complementada amb una altra del mateix calibre model 1914 i amb diverses metralladores contra aparells a baixa alçada. Al castell també es van emplaçar reflectors per al tir nocturn, així com un fonolocalitzador. Atès el paper defensiu que desenvolupava, fou bombardejat per l'aviació enemiga de Mallorca.

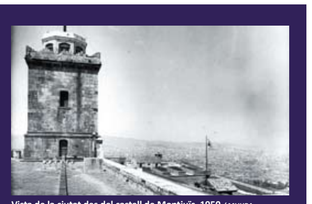

Vista de la ciutat des del castell de Montjuïc, 1950 / *MUHBA*

Vista aèria del castell de Montjuïc, 1920 / *Fons d'Àngels Emiliani*

LA BATERIA DEL TURÓ DE LA ROVIRA 4

La millor panoràmica de Barcelona es troba en aquest enclavament privilegiat per les visuals que dominen la ciutat i els accessos des del mar. Aquest mirador natural avançat de Collserola fou l'emplaçament triat a mitjan 1937 per projectar una de les defenses antiaèries més importants de la ciutat. Els quatre canons instal·lats, Vickers 105 mm de fabricació anglesa i construïts sota llicència a Reinosa el 1930, tenien un abast d'entre 7.000 m i 13.000 m, fet que els permetia cobrir la ciutat en totes direccions i crear una barrera de foc per dificultar l'accés dels atacants. Per construir la bateria es van realitzar diveros projectes el maig, l'agost i —el definitiu— l'octubre de 1937. A començaments de novembre l'emplaçament estava en fase de construcció i a principis del 1938 la bateria ja devia funcionar amb tots els elements: les plataformes dels canons, el centre de comandament, els espais per a la tropa i els oficials, a més de les dutxes, els lavabos i les cuines. Poc abans de la caiguda de Barcelona, el 26 de gener de 1939, una part del material de la bateria es va evacuar i els canons es van destruir, per evitar que caiguessin en mans de l'enemic.

Fonolocalitzador per detectar el so dels avions / *Biblioteca Nacional de España*

Vista aèria des del Turó de la Rovira, 2011 / *Jordi Todó. Tavissa*

CAT 8

MUHBA MUSEU D'HISTÒRIA DE BARCELONA

DEFENSA 1936-39/BCN

GUIA D'HISTÒRIA URBANA

BARCELONA CULTURA

Ajuntament de Barcelona

MUHBA MUSEU D'HISTÒRIA DE BARCELONA

Plaça del Rei, s/n
08002 Barcelona
Informació i reserves:
Tel. 93 256 21 22
reserves-mhcb@bcn.cat

GUIES D'HISTÒRIA URBANA DEL MUHBA:

1. BARCINO/BCN
2. GAUDÍ/BCN
3. DIAGONAL/BCN
4. PARCS/BCN
5. GÒTIC/BCN
6. AIGUA/BCN
7. BARRAQUES/BCN
8. DEFENSA 1936-39/BCN
9. ORIENT/BCN
10. SEAT 1950-65/BCN

www.museuhistoria.bcn.cat

©MUHBA 2011 — 2a edició: juny de 2011

AUTORIA: Ramon Arnabat Mata, David Gesalí Barrera i David Iñiguez Gràcia

FOTOGRAFIA: AAM (Arxiu de l'Abadia de Montserrat), ADAR (Associació d'Aviadors de la República), AFB (Arxiu Fotogràfic de Barcelona), AMCB (Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona), ANC (Arxiu Nacional de Catalunya), CHCC (Centre d'Història Contemporània de Catalunya), US (Ufficio Storico dell'Aeronautica Militare) Fons d'Ángelo Emiliani, Tavissa. *Fotògrafs*: Josep Maria Contel, Pep Herrero, Jordi Todó, Jordi Vilalta. *Fotografia de coberta*: Robert Capa, Magnum Photos

COORDINACIÓ I DOCUMENTACIÓ: Elisenda Curià

IDEACIÓ FORMAL I DISSENY: Montserrat Cucurella-Jorba

MUHBA Projecte Oliva Artés
Amb el suport de:

Patrocinen: abertis SIEMENS elPeriódico

ELS BOMBARDEIGS

La ciutat de Barcelona patí diversos atacs aeris, sovint dirigits contra objectius concretats gràcies a les informacions que proporcionava l'espionatge franquista. Amb tot, d'altres van ser bombardeigs indiscriminats, planificats amb la finalitat de causar por i desànim entre la població. Les zones de la ciutat més colpides per les bombes van ser el port i els barris propers, com ara la Barceloneta i el Poble-sec, i la façana marítima del Poblenou, per bé que la major densitat d'impactes es concentrà al nucli antic.

A grans trets van ser, quatre els períodes en els quals es va posar de manifest el poder aeri dels revoltats contra el territori català i la seva capital.

Un primer moment correspon als tempteigs i les incursions aeronavals de finals de 1936 i principis de 1937, amb les intervencions contra el port dels submergibles italians i l'atac al trànsit marítim i altres blancs costaners (pont de Colera i ports de Roses i Palamós). El punt culminant fou el bombardeig del creuer italià *Eugenio di Savoia*, el 13 de febrer de 1937.

Impacte en un edifici del carrer Roger de Flor produït per un atac naval el 13 de febrer de 1937 *Desconegut . AFB*

Tanmateix, el veritable setge contra la ciutat fou l'aeri, que s'inicià el 16 de març de 1937. Aquesta primera irrupció des del cel assenyala l'inici del segon període, quan es va accentuar la pressió contra el front domèstic i es va estendre la campanya contra la ciutat. S'iniciaren també els atacs aeris nocturns per part dels Savoia S-81. El primer de consideració tingué lloc el 29 de maig i causà 64 víctimes mortals i 157 ferits. Va ser l'atac més devastador sofert per la ciutat fins aquell moment. En paral·lel, es va registrar un augment dels mitjans defensius republicans, tot i que eren insuficients per protegir la ciutat.

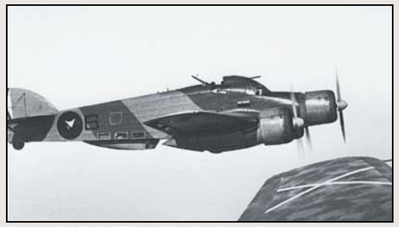

Bombarder italià Savoia S.79 de l'aviació legionaria de les Balears */ Fotografia d'Angelo Emiliani*

El tercer període es perllongà de finals de 1937 a finals de 1938 i va suposar la consolidació de la campanya aèria contra la ciutat, amb una accentuació dels bombardeigs diürns i nocturns. Hi va haver jornades en què les alarmes costaneres no donaven a l'abast, mentre que els mitjans de rebuig estaven sotmesos a un gran desgast, cosa que afavoria els assaltants. Els dies 16, 17 i 18 de març de 1938 tingué lloc l'atac indiscriminat ordenat per Mussolini, amb onades constants d'avions i una durada del temps d'atac mai vista en aquells moments. Les 14 incursions en 41 hores van causar el terror i el caos a la ciutat, i prop de 900 morts i 1.500 ferits. La rereguarda va ser martellejada dia i nit en coordinació amb les accions al front de guerra, que va penetrar de manera definitiva a Catalunya.

Bombardeig del 17 de març de 1938. La gran explosió va ser provocada per l'impacte d'una bomba damunt un camió de trilita */ CHCC*

El darrer període correspon a l'ensulsiada final, que abraça des dels bombardeigs de l'aviació franquista abans de l'ofensiva del desembre de 1938 fins a la caiguda de Barcelona. Els efectius de l'aviació de Mallorca van continuar la destrucció i el desgast de la rereguarda enemiga, i es van coordinar amb els mitjans aeris de la Península, que preparaven el terreny per envair definitivament Catalunya. Poc abans de la caiguda de Barcelona, el port va patir atacs aeris molt intensos i continuats, amb la intervenció d'unitats emplaçades a la Península.

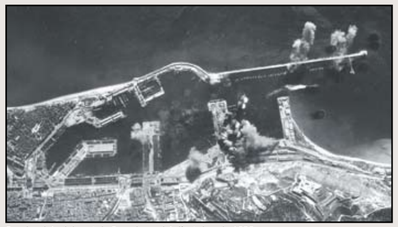

Bombardeig del port de Barcelona el 4 d'octubre de 1938 */ CHCC (US)*

Els bombardeigs van trasbalsar radicalment la vida quotidiana dels barcelonins. Però, malgrat les dificultats, la manca de recursos i la inexperiència, Barcelona organitzà la defensa de la ciutat i intentà protegir-se de l'ofensiva aèria feixista, donant un exemple de gran tenacitat i capacitat de resistència.

LA DEFENSA PASSIVA

La impossibilitat d'anticipar-se amb temps suficient a una incursió aèria des del mar va potenciar la defensa passiva, és a dir, l'adopció de mesures per a la detecció, la prevenció i el salvament dels ciutadans. Ben aviat es va iniciar un ampli programa d'actuacions executat quan encara no havia caigut ni una bomba a la ciutat: xarxa de vigilància amb vaixells, patrulles d'avions en nous camps d'aviació prop de la costa, punt d'observació i instal·lació de sirenes. Es va procedir a condicionar refugis als túnels del Gran Metro, del Metro Transversal, del Ferrocarril de Sarrià i del ramal sense explotar de l'Estació de Gràcia, a l'avinguda del Tibidabo. També es van instal·lar fanals i accessos als túnels en construcció de la companyia Caminos de Hierro del Norte a la Meridiana i a l'aqüeducte de Montcada. Hi havia uns 20 km habilitats amb capacitat per a 100.000 persones. Aquests van ser els principals refugis de la ciutat durant tota la guerra.

Polítics, militars i ciutadans de diversos sectors s'implicaren per evitar les agressions i les seves conseqüències. Un dels més actius fou el conseller regidor d'Urbanització i Obres, el cenetista Manuel Muñoz Díez, responsable del primer Servei de Defensa Passiva Antiaèria. Aquest organisme va oferir assessorament i va regular la construcció de refugis veïnals en forma de galeria de mina sense revestiment. Va iniciar l'excavació dels vint-i-quatre primers i es va encarregar de la construcció d'una desena de refugis més grans.

Estació dels Ferrocarrils de Sarrià habilitada com a refugi */ ANC, Fons Branguli*

Els carrers de Barcelona començaren a assemblar-se al París de la I Guerra Mundial, amb els vidres dels comerços protegits per tires engomades i els fanals pintats de blau. Als terrats d'alguns edificis s'emplaçaren metralladores per dissuadir els atacs aeris a baixa altitud. A finals del setembre de 1936 es publicaren les primeres instruccions en cas de bombardeig signades pel conseller de Defensa de la Generalitat, Díaz Sandino. El 19 de novembre es va posar en marxa el primer assaig col·lectiu d'un simulacre de bombardeig a la ciutat.

LA JUNTA DE DEFENSA PASSIVA DE CATALUNYA

Després d'onze mesos de guerra, amb demostracions constants de la terrible força ofensiva contra la rereguarda per part de l'aviació feixista amb base a Mallorca, el juny de 1937 es va constituir la Junta de Defensa Passiva de Catalunya (JDPC), que va unificar els esforços de diversos departaments. Havia de ser la responsable de la defensa de la població en cas d'atac aeri, marítim o aeroquímic. Va centralitzar els elements de socors i auxili, disposà la construcció de nous refugis i continuà els ja iniciats. Va mantenir una estreta relació amb l'Exèrcit de l'Est (el servei de guaites) i amb la Comissaria d'Ordre Públic. Administrativament, depenia del Departament de Treball.

Seu de la Junta de Defensa Passiva de Catalunya als Jardinets de Gràcia */ AAM*

La JDPC es va estructurar en tres Secretaries. La de Plans i Obres (Santiago Pons i, després, Ramon Perera) va reconduir les iniciatives en la construcció de refugis i es va dedicar a l'assaig i l'experimentació de materials, així com a l'estudi dels efectes de les destruccions. La de Sanitat i Serveis Z (Dr. Luis Revilla) era responsable dels serveis sanitaris, de salvament i de protecció contra la guerra química. Finalment, la de Senyals i Alarmes (Florenci Tor) es dedicava a registrar acuradament totes les alarmes i els atacs.

Curset de formació de personal de salvament de defensa passiva a l'Escola Industrial */ AAM*

La Junta amplià i millorà el programa de refugis i el sistema d'avisos i comunicacions, i va organitzar cursos per formar personal voluntari de les brigades de salvament gràcies a l'Institut Català de Defensa Passiva. Tanmateix, la construcció de refugis no es va completar a causa de la manca de materials i de recursos econòmics. Aquesta situació va comportar que un bon nombre del miler llarg de refugis previstos i censats no es finalitzessin o ni tan sols s'iniciessin. A la seu de la Junta es regulava el sistema de control de sirenes mitjançant una centraleta moderna.

Rescat de víctimes d'un bombardeig aeri del 29 de maig de 1937 */ Desconegut. AFB*

LA JUNTA LOCAL DE DEFENSA PASSIVA DE BARCELONA

L'agost de 1937 es va crear la Junta Local de Defensa Passiva de Barcelona (JLDPB), presidida per Josep Escofet, entre les competències de la qual hi havia l'allistament del personal civil, la regulació del trànsit i els sistemes de llums i senyals d'alarma a la ciutat. La JLDPB havia de vetllar per tots els refugis, tant els construïts o habilitats per l'Ajuntament, com els de la Junta Local de Barcelona i els construïts pels habitants de la ciutat. Des d'un punt de vista genèric, les juntes locals havien de disposar de brigades de desenrunament i de personal qualificat, a més dels serveis d'alarma i assistencials, fet que va assolir-se a Barcelona, però no pas en altres poblacions catalanes.

LA DEFENSA ACTIVA

La Defensa Activa era el dispositiu destinat a localitzar i a neutralitzar els bombardeigs enemics. Per a la primera tasca es disposava dels centres d'observació i radioescolta, els aparells fonolocalitzadors i els projectors o reflectors d'il·luminació. Quant a la neutralització dels atacs, la missió era a càrrec dels canons antiaeris i els avions de caça. La Defensa Activa republicana es va organitzar en dues branques: l'antiaèria, a través de la Defensa Especial Contra Aeronaus (DECA), i la d'aviació, per bé que ni l'una ni l'altra no disposaven dels recursos suficients a la rereguarda.

Coordinació de la defensa activa de Barcelona */ ADAR*

La defensa antiaèria de Barcelona incloïa un nombre reduït de bateries de canons desplegats en dues zones principals: a la façana marítima, on es van situar de tres a quatre bateries distribuïdes a la muntanya de Montjuïc i el Poblenou; i al Turó de la Rovira, on hi havia una altra bateria. Cada bateria de canons es completava amb un fonolocalitzador i diversos reflectors protegits per metralladores antiaèries, anomenades bateries d'il·luminació i so. Es disposava també del desplegament d'una vintena de canons Oerlikon de 20 mm per a la defensa de la zona portuària i de metralladores que protegien alguns edificis. Tot plegat s'integrava en l'Agrupació de Defensa de Barcelona; en alguns moments es va disposar també de bateries del front traslladades a la ciutat per reforçar-ne la protecció. L'emplaçament a Barcelona de la direcció de la DECA a partir de l'octubre de 1937 va permetre assolir un nivell d'organització i desplegament més eficient.

UNA LLUITA DESIGUAL

A mitjan 1937 es van registrar a la ciutat els primers intents de l'aviació italiana per trencar la barrera de foc antiaèria. Les defenses antiaèries i l'aviació atacant es van posar mútuament a prova a l'agost. El tir dels antiaeris va obligar els atacants a escometre els objectius de la ciutat des de més altitud, prop dels 5.000 m, la qual cosa va comportar una pèrdua de precisió considerable; la precisió disminuïa encara més pel fort descens que havien d'efectuar els agressors en el moment d'encarar l'objectiu. Tot plegat provocava que les bombes caiguessin a centenars de metres de distància de l'objectiu, més encara si es té en compte l'efecte dels trets antiaeris, ben dirigits i en cortina, l'acció ocasional dels caces republicans, l'enlluernament dels reflectors si l'atac era nocturn i l'efecte de les condicions atmosfèriques quan hi havia mala visibilitat o feia vent.

Avió Polikarpov I-15 preparat per la defensa nocturna de la ciutat al Prat de Llobregat */ ADAR*

Gradualment, però, l'aviació italiana va començar a guanyar el pols davant el desgast de les defenses a la ciutat, per bé que aquesta va aconseguir alguns èxits en abatre o colpir alguns aparells atacants, cosa que va mantenir un efecte dissuasiu important i va evitar atacs contra la població civil. La limitada però especialitzada aviació feixista emplaçada a Mallorca va intensificar les intervencions per assolir el desballestament del front domèstic republicà.

A partir de mitjan 1937 la defensa aèria de la ciutat va ser a càrrec dels caces soviètics Polikarpov I-15 Xato i I-16 Mosca, pilotats per soviètics i espanyols, que intervingueren des dels camps de Sabadell i el Prat. L'augment de les defenses de la ciutat va comportar un altre canvi en l'estratègia dels atacants, els quals van incrementar els bombardeigs nocturns. Es va fer front a aquesta amenaça mitjançant una nova aviació de caça nocturna configurada per I-15 Xatos adaptats als vols nocturns i amb ràdio, els quals van assolir un gran nivell d'operativitat.

Tot i que s'assajaren i s'aplicaren, amb èxits puntuals, noves estratègies de prevenció i defensa, com ara la coordinació entre caces nocturns i reflectors, o caces monoplans equipats amb ràdio, en termes de conjunt, la Defensa Activa va obtenir uns resultats discrets a causa de l'escassedat de mitjans.

Defensa Passiva, amb un pes específic de responsables civils, i Defensa Activa, vinculada a les autoritats militars, van coordinar-se i van treballar mancomunades malgrat els escassos recursos materials per fer front als atacs aeris. Era la primera vegada en la història que s'organitzava i s'aplicava la defensa d'una ciutat assetjada des de l'aire de manera continuada, amb la intenció de destruir l'esforç de guerra a la rereguarda.

Restes del bombarder Savoia S.81 abatut a Montcada el 25 d'octubre de 1937 */ ANC, Fons Branguli*

Malgrat que a la rereguarda van faltar canons antiaeris moderns, la munició òptima i, sobretot, la disponibilitat permanent d'una o diverses unitats de caces destinades en exclusiva a protegir el territori, la Defensa Activa va aconseguir fer disminuir el nombre i l'eficàcia dels atacs. Al seu torn, la Defensa Passiva fou decisiva per reduir el nombre de víctimes entre la població barcelonina, que en aquell moment era de més d'un milió de persones. La defensa de Barcelona va constituir el sistema més avançat de l'època, i per aquesta raó va ser estudiada i analitzada per assessors i teòrics militars d'Anglaterra, França o Alemanya, i va servir després de model per a altres ciutats sotmeses a setges aeris similars.

Possiblement, el nombre de morts a Barcelona no se sabrà mai amb exactitud, tot i que les víctimes com a conseqüència directa dels bombardeigs van situar-se al voltant dels 2.750 morts i els 7.000 ferits. Igualment, el nombre d'atacs també es fa difícil de comptar, per bé que es calcula que Barcelona en va patir uns 200.

SETGE AERI I DEFENSA DE LA CIUTAT (1936-1939)

L'AVIACIÓ I LA GUERRA CIVIL (1936-1939)

Al llarg dels anys vint i primers anys trenta del segle XX l'aeronàutica experimentà un important desenvolupament tecnològic. L'aviació militar es va configurar com una arma moderna que va condicionar el desenvolupament de la Guerra Civil espanyola i va afavorir la victòria del bàndol insurgent, comandat pel general Franco. La superioritat de què aquest disposava pel que fa a mitjans aeris, amb elements disponibles en exclusiva per colpir la rereguarda, fou cabdal per a la seva victòria.

La guerra de 1936-1939 marcà l'inici d'un conflicte en què la distinció entre front i rereguarda es diluïa. Els objectius no eren únicament els combatents al front, sinó també les fàbriques, les estacions marítimes i ferroviàries, les vies de comunicacions, les centrals energètiques i la moral de la població civil, que sumaven en l'esforç de guerra.

El bombardeig fou l'instrument idoni per col·laborar en la destrucció de l'economia de guerra. Tot i que no era el primer conflicte armat en el qual l'aviació atacava objectius a la rereguarda, sí que era la primera vegada que això es duia a terme d'una manera general i programada. L'aviació de Franco, amb l'ajut de l'Alemanya nazi i de la Itàlia feixista, portà fins a les darreres conseqüències aquesta nova manera de fer la guerra. Els barcelonins, com els habitants de València, Tarragona, Reus, Alacant, Cartagena i Almeria, entre d'altres, en van patir les conseqüències.

BARCELONA, OBJECTIU PRIORITARI

L'esclat de la guerra reforçà el paper econòmic de Barcelona dins del territori republicà. N'era la capital principal, receptora de matèries primeres, queviures i armes. A més, des del mes de novembre de 1937 n'era, alhora, la capital política, amb els governs de l'Estat i del País Basc traslladats a Barcelona. Per tot plegat, la ciutat es va convertir en un objectiu clau per a l'aviació feixista. Barcelona, però, també fou la primera gran ciutat que es va organitzar per plantar cara a aquesta agressió partint de zero i amb limitacions importants.

En un context ampli, calia protegir un territori amb un extens front marítim de 580 km i desplegar-hi uns mitjans reduïts per detectar, alertar i rebutjar els atacs marítims i aeris. Barcelona, fàcil de localitzar per la façana litoral que la caracteritza, va haver de protegir-se sense disposar d'emplaçaments idonis per als canons antiaeris, sempre escassos i de qualitat regular, i sense el suport de la intervenció de l'aviació defensora, obligada a actuar al front.

Les autoritats van decidir articular amb antelació i de manera preventiva els primers elements defensius per aturar l'amenaça marítima i aèria mitjançant la defensa passiva i l'activa. La primera, dedicada a la protecció civil dels ciutadans i la segona, dedicada al rebuig dels agressors amb canons antiaeris i avions.

LA PRIMERA AMENAÇA

L'atac dels vaixells italians a Barcelona i a València, així com algunes incursions aïllades dels creuers franquistes, obligà les autoritats republicanes a fortificar la costa i dotar-la d'artilleria. Es va crear un servei de localització integrat per una xarxa de vigies costaners, amb el suport de petits vaixells mar endins, la missió dels quals era intentar anticipar els atacs, primer, navals i, després, aeris.

Per defensar el sector de Barcelona es van reforçar les velles bateries de canons: l'Álvarez de Castro de 30 cm, situada a mitja muntanya de Montjuïc, i la de l'interior del castell, amb antigues bateries de canons de 15,5 cm, així com les anomenades de *Bonavista*, situada a peu de la muntanya de Montjuïc; de la Barceloneta, o *Astilleros*; del Camp de la Bota, i de Montgat, que encara sobreviu al conegut com a barri de la Bateria. D'altra banda, el juny de 1937 es va crear la Flotilla de Vigilància i Defensa Antisubmarina de Catalunya, constituïda per tres bous (*Ana, Adela i Francisco*), un vaixell bomba (*Llobregat*) i un remolcador (*Monturiol*).

El 7 de gener de 1937 tingué lloc el primer atac a càrrec del submarí italià *Torricelli*, seguit, el 13 de febrer de 1937, pel del creuer italià *Eugenio di Savoia*, que ocasionà les primeres 18 víctimes a la ciutat. Amb tot, foren els creuers *Canarias* i *Baleares* els primers de bombardejar terra catalana i els encarregats de dur a terme les incursions, el bloqueig i la captura de vaixells de càrrega.

L'AVIACIÓ DE LES BALEARS

El fracàs de la temptativa republicana per conquerir Mallorca l'agost de 1936 consolidà l'illa com un gran portaavions apte per cercar i destruir els objectius de la rereguarda republicana i el litoral. Primer l'Aviació Legionària italiana i, a mitjan 1937, la Legió Còndor alemanya atacaren el litoral català i el trànsit marítim.

Els italians, amb els trimotors Savoia S.79 de dia i S.81, principalment, de nit, van protagonitzar la majoria dels atacs a terra ferma, duts a terme a gran altitud, assolint objectius estratègics com ara indústries, ports, centrals energètiques..., molts dels quals estaven situats en nuclis habitats. Van ser els responsables de la majoria de víctimes civils. Per la seva banda, l'aviació alemanya, amb els hidroavions Heinkel He-59 amb base a Pollença, va concentrar l'activitat en la destrucció del trànsit marítim i dels ports, a més del transport ferroviari i de carreteres. Tot plegat va suposar un veritable setge econòmic i un greu problema per al manteniment de la guerra.